

זוגיות ומשפחתיות (מבט תורני על הקמת משפחה ועל ילודה)

אפתח בדו-שיח שהיה לי לאחרונה עם צעירה כבת 20 שהתארסה עם בחור בן גילה, לאחר חברות של למעלה משנה. הם עומדים להינשא בקרוב. הצעירה מבקשת היתר לדחיית היריון. שאלתיה, מה הסיבה?

אני לא מסוגלת להיות אם בגיל כה צעיר.

האם יש לך בעיה בריאותית כלשהי?

לא, ב"ה אני בריאה, פשוט איני מסוגלת נפשית לאימהות.

ולהיות אשה נשואה בגיל כה צעיר את מסוגלת?

אנו כבר חברים זמן ממושך. אין טעם למשוך את החברות לזמן נוסף, לכן החלטנו להתחתן; אך להיות אמה איני מסוגלת. איני יכולה להעלות על הדעת אפשרות כזו. וגם כל בני משפחתי מתנגדים לרעיון. "את כל כך צעירה, איך את מסוגלת להיות אמה?"

גם להינשא את עדיין צעירה מדי. אולי תיפרדו לשנתיים שלוש כדי לבדוק את עצמכם אם אתם בשלים באמת לחתונה ואתם באמת מתאימים זה לזה!

לא בא בחשבון! אנו קשורים זה בזה ואיננו יכולים להיפרד.

א"כ כדאי שיהיה לכם גם ילד משותף.

מה הקשר בין הזוגיות שלנו לילד? הוא עלול רק להפריע לזוגיות הצעירה שלנו.

על הקשר בין שני אלו אנסה להסביר לך, אם את מוכנה לשמוע.

איני רוצה לשמוע. כבר אמרתי לך שאיני רואה את עצמי מסוגלת לכך, לכן אני פונה אליך לקבל היתר.

ומה אומר בעלך לעתיד?

הוא לא פוסל את הרעיון על הסף, הוא טוען שאם כבר החלטנו להתחתן נקבל כל מה שיתן לנו ה'.

מה עושה החתן?

לומד בישיבת הסדר.

ומה את עושה?

אני מתחילה עכשיו שנה שנייה בשירות לאומי.

אני מציע שתוותר על השנה השנייה של השירות הלאומי ותתחילי ללמוד או לרכוש מקצוע כלשהו. פניתי אליך על מנת לקבל היתר לדחות את האימהות ולא לקבל ממך הדרכה להימנע משירות לאומי.

היא הנותנת. אם יש לך זמן לשירות לאומי את יכולה גם להיות אם.

מה הקשר בין הדברים?

אני רגיל לשמוע בקשות לדחיית לידה עקב הצורך לגמור לימודים. גם שם בדרך כלל אין הצדקה לדחיית ילודה. אולם לטיעון כמו שלך אין שום סיבה מוצדקת.

משפחתי לא מסכימה שאוותר על שירות לאומי מלא. הם טוענים שבנות גילי החילונית

משרתות בצבא ולכן גם עלי לשרת לפחות שנתיים...
לא אלאה את הקוראים בהמשך השיחה.

א. הגישה לדיון ההלכתי

בשו"ת באהלה של תורה (ח"א ס"י סו-סז) דנתי באריכות בגדרה של מצוות פרייה ורבייה ובאפשרות לדחותה במקרים מסוימים. תמצית הדברים היא שמצווה זו שונה ממצוות אחרות. היא אינה תלויה רק במעשה האדם בלבד, אלא בסייעתא דשמיא. לכן זמנה אינו מוגדר בדיוק. כמו כן היא טעונה בשלות נפשית, ולכן אין חובה לקיימה מייד עם תחילת ההתבגרות. עם זאת אין האדם פטור מהשתדלות נמרצת. היא נחשבת "מצווה רבה" שבעבורה מותר למכור ספר תורה, להיטמא בטומאת ארץ העמים ועוד¹. גם אם נניח שדחיית מצווה זו מותרת והקדמתה היא רק בגדר "זריזין מקדימין למצוות" (עי' בספרי שם), ברור שאין לדחותה בכל מיני טעדיק, אלא רק בנימוק סביר. אמירה מסוג זה שבו פתחנו את מאמרנו אינה נכללת לעני"ד בכלל נימוק סביר. היא מעדיפה היגררות אחרי אווירה חברתית מאשר קיומה של מצווה. עם כל הרצון להבין את רקעה החברתי אין אנו יכולים להצדיקה ולהעמיד את סולם ערכינו הדתי על בסיסה. האשה אמנם פטורה עקרונית מהמצווה, אולם היא גם פטורה מעצם הנישואין, מאותה סיבה. אך אם היא מעוניינת להינשא לאיש (וכל אשה נורמלית מעוניינת בכך), על דעת זו היא נישאת - כדי לסייע לבעלה לקיים את המצווה, כי הוא אינו יכול לקיימה בלעדיה. לכן גם היא נחשבת כמקיימת מצווה². הטענה האמורה שהאשה צעירה מדי ולא נעים לה להיקרא 'אם' אינה טענה, כי באותה מידה אפשר לטעון שהיא צעירה מכדי להינשא בכלל. אם היא רואה עצמה בשלה לנישואין עליה להיות בשלה גם לאימהות, כי הא בהא תליא, זוגיות ומשפחתיות כרוכות זו בזו. נישואין מחייבים נטילת אחריות גדולה בתחומים רבים, כולל אימהות.

השיחה הני"ל משקפת לחץ חברתי סמוי ואופנות שמקורן ברקע תרבותי שונה מדרכה של תורה ואף מנוגד לה. ייתכן שמי שכבר שקועה באווירה זו, קשה לה להשתחרר ממנה ומבחינתה זו ראייה אובייקטיבית. אולם מי שהתורה נר לרגליו אינו יכול להיגרר אחרי אופנות אלו. עלינו לקרוא תגר על האופנות הזרות. הטיפול בבעיה זו הוא כמו בכל מצווה אחרת שנראה כאילו לא נוח לקיימה. גם לבוש צנוע אינו מקובל בחברה הכללית, ואף על פי כן רבות בנות עושות חיל ולבושות כהלכה. הן לא נכנעות לאופנה ואף זוכות להערכה³.

לכן, אין לעני"ד מקום לדיונים הלכתיים, המנסים לעקוף את הבעיה המרכזית⁴. אולם לפני כל דיון הלכתי יש להתמודד עם השאלות האידיאולוגיות.

ב. שני צדדים של מטבע אחד

הזוגיות והמשפחתיות כרוכות זו בזו כאש בגחלת. ראשית כול, מבחינה טבעית, קשר זוגי תקין בין איש ואשה מוליד בדרך הטבע גם ילדים. לשם כך נועד הקשר. כמו כן, ילד נורמלי יכול לגדול רק בבית חם ואוהב, דהיינו הורים ביולוגיים

1. עיי גיטין מא, א.

2. עיי ר"ן לרי"ף קידושין טז, ב, סד"ה גמרא.

3. לצערנו, גם בנושא זה חודרת השפעה זרה ויש להתמודד עמה.

4. ובמקרים חריגים אכן יש ללון בעומקה של הלכה. עיי בתשובתי שם.

הרואים בו עצם מעצמם ובשר מבשרם, המגדלים אותו, הדואגים לכל מחסורו ומחנכים אותו. קשר זוגי טוב הוא גם מפתח לגידול ילדים באווירה טובה. כשההורים מסוכסכים, סובלים בעיקר הילדים. זוגיות טובה, מלבד היותה ערך בפני עצמו, היא גם ערך משפחתי, וערך זה הוא העיקרי. כי במהותו קשר זה נועד להמשכיות משותפת. תופעה אוניברסלית היא שגם זוגות שאינם מקפידים על כך שהקשר ביניהם יהיה רשמי וחוקי יוצרים אותו ברגע שהם רוצים להביא ילדים לעולם. זוגיות עקרה מגיעה במקרים רבים לפירוק. הרצון בהמשכיות גובר על קשר הזוגיות, הנשמרת דרך הצאצאים גם לדורות הבאים.

הנישואין בהלכה קשורים תמיד עם מצוות "פרו ורבו", ומכאן חשיבותה הגדולה. אמנם מצינו גם במקורותינו הבחנה בין הזוגיות לבין המשפחתיות. הדבר מתבטא בהבחנה בין מצוות נישואין (לדעת חלק מהפוסקים) לבין מצוות פו"ר, ובין מצוות עונה לבין מצוות פו"ר. אולם למרות ההבחנה בין שתי המצוות האחרונות הן מתלכדות יחד. אין מצוות פו"ר מחייבת מעבר למה שמתחייב ממצוות עונה.⁵

אמנם תיתכן מציאות שבה לא ניתן לקיים את מצוות פו"ר ואזי יש גם מצוה בעצם הנישואין; אולם מציאות כזו היא רק בדיעבד, המתקיימת באלמנים, גרושים ומבוגרים שאינם יכולים למצוא אשה בת בנים.

הדברים מגיעים עד כדי כך שהלכה פסוקה היא שזוג שלא התברך בילדים במשך עשר שנים חייב להתפרק.

אמנם במקום אחר בהלכה מובא מקרה שבו לא יכול היה אדם להיפרד מאשתו העקרה והותר לו להעדיף את הזוגיות עמה אף שלא יוכל לקיים מצוות פו"ר.⁶ מכאן משמע לכאורה שהזוגיות היא ערך בפני עצמו הגובר במקרה זה על מצוות פו"ר. אולם כשמתעמקים בדבר אנו מוצאים שההסבר לכך הוא אחר: ויתור על אשה שנפשו קשורה בנפשה הוא מחיר כבד מדיי מכדי לשלם אותו בעבור מצוות פו"ר. כלומר, יש כאן סיבה אישית מיוחדת. הפסד זוגיות טובה נחשב כמור לא פחות מהפסד רכוש אם לא יותר.⁷ זהו מצב חריג. אולם העיקרון הכללי הוא שערך המשפחתיות חשוב יותר מערך הזוגיות כי הוא נשמת אפה של הזוגיות.

ג. שני סיפורי הבריאה

כשתמצי לומר כבר בסיפור הבריאה ניכרת ההבחנה בין שני הערכים. בפרק א נברא האדם כזוג, זכר ונקבה בראם, וכתוצאה מכך התברך בברכת "פרו ורבו ומלאו את הארץ וכבשוה". המשפחתיות היא העיקר, והזוגיות אמצעי לה. בפרק ב נבראה האשה מצלע האדם משום ש"לא טוב היות האדם לבדו". הבדידות היא סבל לאדם. היא לא טובה, לא רק משום שהאדם הוא יצור חברתי ("מדניי בטבע"), אלא משום שללא חברה הוא לא אדם טוב. הוא אגואיסט אינדיבידואליסט. אין לו אובייקט שיוכל להיטיב לו. כדי להיות אדם טוב הוא חייב להעניק את הטוב למישהו. ללא זוגיות אין הוא יכול לקיים את המצווה "ואהבת לרעך כמוך" במבחן יום-יומי, בכל תנאי החיים המתחלפים. הזוגיות היא הדומיננטית פה. אולם היא הנותנת, דווקא שם בפרק ב נאמר:

5. עיי מה שכתבנו בשו"ת באהלה של תורה ח"א סי' סז אות ט.

6. פת"ש, אה"ע סי' קנד ס"ק כז.

7. הסבר: אשה אינה חלילה רכוש בעלה. ההיקש הוא בדרך קל וחומר: ומה הפסד ממון רב כגון יותר מחומש פוטר אדם ממצוות עשה, הפסד בת זוג לא כל שכן?

"על כן יעזוב איש את אביו ודבוק באשתו והיו לבשר אחד", כלומר, בלידת ילדים משותפים. רק בהם בשרם נהיה אחד ממש. "לא טוב היות האדם לבדו" אינו מתבטא רק בזוגיות אלא בעיקר במשפחתיות הרחבה. כאן מגיעה האהבה הטהורה לשיאה. אהבת אדם לילדיה, רחמי אב על בניו, הם בניין אב ואם לכל אהבה אלטרואיסטית אמיתית בעולם כולו. בפרק ב הזוגיות היא העיקר והמשפחתיות אמצעי לה.

בכוונה תיארה התורה את הזוגיות והמשפחתיות בשני פנים. שני אלו משלימים זה את זה כשני צדדים של מטבע אחד. מכל צד שתרצה להציג את הדברים על כורחך תראה את שניהם. בין כך ובין כך הא בהא תליא, אין זוגיות ללא משפחתיות ואין משפחתיות ללא זוגיות.

ד. המציאות הפוסט-מודרנית

לעומת התיאור האידיאלי והאידיאלי של התורה, בעולם הפוסט-מודרני נוצר נתק בין השתיים. זוגיות, אמנם בוסרית, מתחילה בגיל צעיר מאוד, בגיל העשרה. המשפחתיות נדחית לעשור השלישי. לרוב, כשמקיימים כבר משפחה יש מאחורי כל אחד מבני הזוג עבר לא קטן של זוגיות שהתחלפה במקרים רבים כמה וכמה פעמים. בקרב שליש מהזוגות הנשואים המשפחה מתפרקת ונוצרת זוגיות חדשה במנותק מהמשפחה הביולוגית. הנתק בין הזוגיות למשפחתיות מגיע לשיא עיוותו בתופעה הפושה והולכת של ילד ללא אב. החוש האימהי הטבעי מציק לאשה שנישואיה נדחו, או בגלל שאיפתה לפתח את קידומה האישי, או משום שנגררה אחרי האווירה הכללית הדוחה שיואין לגיל מבוגר והחמיצה הזדמנויות שהיו לה בגיל הצעיר. היא מוצאת את עצמה לפתע כשהשעון הביולוגי מתקתק, ועליה להזדרז להיות אדם בכל מחיר, גם אם הדבר בא על חשבון הבאת ילד שישבול מחסך אבהי. אדם כזאת, שרק טובת עצמה לנגד עיניה, אינה מביאה בחשבון את התוצאה של האנומליה של ילד שאינו יודע מי אביו (והדבר הוכח במחקרים פסיכולוגיים). במילים אחרות: משפחתיות ללא זוגיות. כל זה הוא תוצאה של אווירת חוסר האחריות המאפיינת את החברה הפוסט-מודרנית. המורטוריום, אי נטילת אחריות, שהסתיים פעם בגיל העשרה נמשך עתה כעשרים שנה נוספות!

הילודה באירופה עומדת היום על 1.7, כלומר, כל זוג העובר מן העולם אינו משאיר אחריו צאצאים מקבילים⁸. אולם איש אינו מודאג. המורטוריום ממשך בתאוצתו. ותוצאותיו הן: הקריירה האישית קודמת לקריירה המשפחתית, הצורך הפרטי קודם לאחריות לקיום האנושי. אכול ושתה כי מחר נמות.

ה. עם ישראל

עם ישראל אינו יכול ללכת בדרך חתחתים זו. תפיסת החיים שלו היא ערכית. כל כלי הקדמה נועדו לשרת את הערכים. אלו נועדו לדעתנו להעלות את הרמה המשפחתית, לחזק את הקשר הזוגי ולקדם את הרמה הרוחנית של המשפחה. בתקופת הפוריות של האשה (שהיא קצרה יחסית ל-84 שנות תוחלת החיים שלה!) חייבת להיות העדפה מתקנת. בראש סולם הערכים בתקופה

8. וכשיובא בחשבון שאחוז הילודה באוכלוסייה המוסלמית (המהווה כיום כ-10% במדינות כמו צרפת) גבוה יותר מהמוצע, אין צורך בדמיון עשיר כדי לראות את שקיעתו של העולם המערבי בעוד שנים או שלושה דורות.

זו חייבת לעמוד המשפחה, כי זו מצוה עוברת; אין לה זמן אחר. קצב התפתחותה של הקריירה המקצועית חייב להתאים אפוא את עצמו לקצב התפתחותה של הקריירה המשפחתית. אין לך אהבה אלטרואיסטית ערכית טהורה ונעלה יותר מאהבת אָם לילדיה. אמנם כדי ליצור חום ואהבה מלאים בבית יש הכרח גם באהבה בין ההורים, אולם גם להפך: האהבה בין ההורים גדלה ומתרוממת ונעשית אידיאליסטית יותר כתוצאה מילדיהם. הקשר הזוגי מתמזג בהרמוניה המשפחתית השלמה.

אין ספק שהמשפחתיות מצריכה זוגיות טובה והדוקה. ילדים זקוקים לאווירה חמה ולבבית. היחסים בין ההורים משמשים דוגמא חיובית לכל בני המשפחה. ואולם באותה מידה גם להפך. זוגיות ערכית אידיאליסטית מחייבת משפחתיות. ילדים צריכים לחוש שאינם נטל חלילה על ההורים אלא ברכה. אין לך דבר הבונה את הזוגיות יותר מצחוקו הראשון של התינוק המשותף. אין לך אושר גדול יותר מזוג הורים שילדם יושב ביניהם והם מאכילים אותו בזה אחר זה. האם ניתן להשוות זאת לזוג היושב לבדו בבית ריק? אין קונוטציה עמוקה יותר מאשר כינויה של האשה על ידי בעלה כאם ילדיו ושל הבעל על ידי אשתו כאבי צאצאיה. כך מתהדק הקשר הזוגי. עובדה היא: גם כאשר נוצרים סדקים בקשר הזוגי, המלט שבאמצעותו ניתן לאחות את הקרע הוא הילדים המשותפים.

1. המלכוד של צעירינו

רוחות המערב הפולשות לתוך בתינו מלחיצות את צעירינו. אפנת המורטוריום, המעלה את הגיל של היעדר אחריות עד לשנות השלושים, משפיעה גם עליהם. הם קולטים את המסרים המסולפים שלפיהם אחריות משפחתית היא נטל כביכול וילדים הם כאילו גורם מפריע לקידום האישי. כל אלו גורמים לתופעת הרווקות המאוחרת ולרעיונות של זוגיות עקרה. מוזר לשמוע מטייסים, מקצינים קרביים ומבעלי תואר אקדמאי מתקדם טענות מוזרות שאינם בשלים כביכול להורות ולמשפחתיות ושעליהם לבסס ראשית כול את הזוגיות. איני חושד בצעירים אלו שאינם דוברי אמת. הם סבורים בתום לבם שהם מביעים רגשות טבעיים וכנים, אולם אי אפשר להתעלם מהשפעתה הסמויה של האווירה הכלל-עולמית שהם כל כך נסחפו לה עד שאינם מודעים לה. אתה שומע מגרונם את רוחות המערב הפרוע.

המלכוד של צעירינו הוא בלתי נמנע. גם הם שואפים ובצדק להישגיות מקצועית. מאידך, הם אינם מרשים לעצמם את חיי ההפקרות המקובלים בעולם של זוגיות ארעית לא חוקית ולא מחייבת. מוצעת מעין פשרה. אמנם מתחתנים כדת משה וישראל אך נדבקים בחיידק ההפרדה בין הזוגיות למשפחתיות. זוגיות - כן, משפחתיות - עדיין לא.

זהו שורש המחלה ויש לרפאה. כשם שאנו מחנכים צעירים לקיום תורה ומצוות ולחיי אמונה בה' ובתורתו כך עלינו לראות אתגר חינוכי במשימה של שחרור הזוגות הצעירים מכבלי האווירה הפוסט-מודרנית בתחום זה.

איך מעבירים מסר זה לדור הצעיר, המושפע כל כך מהאווירה הכלל-עולמית? בעיקרון, ההתמודדות בנושא זה אינה שונה מכל התמודדות אחרת בין אווירת הרחוב לבין הבית היהודי. הדרך לכך היא על ידי מסגרות חינוכיות וחברתיות הולמות. אלא שהמדובר בגיל בוגר שבו המסגרות הללו אינן קיימות עוד, אם כי אין להתחמק מזריעת זרעים כבר בשלבים מוקדמים של החינוך. החברה הדתית כולה על כל מערכותיה המשפחתיות, הלימודיות, הפוליטיות והתקשורתיות, צריכה ליטול על עצמה את התפקיד. חייבים לשדר מסר ברור: הקמת בית בישראל והרחבתו

קודמים בגיל הראוי לכך לתפקידים אחרים. על כל בית ועל החברה הדתית כולה לשאת באחריות המוטלת עליהם. כל עתידם והמשך קיומם תלוי בכך. אולם בדיבורים לא סגי. עת לעשות לה! יש לסייע לזוגות צעירים הן במימון והן בגב ציבורי ומוסרי, ביצירת אווירה אוהדת. צריך להקל עליהם את עול הפרנסה והלימודים. כל משפחה תעשה כיכולתה ולא תטיל את כל העול הכבד על הצעירים בלבד. אולם יש משימות שרק החברה כולה יכולה למלא. יש ליזום ולעודד בנייה והשכרה לזוגות צעירים, להקים מעונות, פעוטונים, פינות הנקה ולפחות מקררים ואמצעים לשמירת חלב אָם, וכהנה וכהנה. מעל לכול יש ליצור אווירה תומכת ומעודדת.

ז. אני מאשים

אני מאשים את החברה הדתית על מערכותיה השונות שמסריה מגונגמים. מצד אחד היא מעלה על נס נשים צעירות מצליחניות ומדרבנת אותן לקריירה בגיל צעיר, ומאידך לא נעשה במקביל שום דבר שיעודד נשים להצליח גם בדבר הגדול והחשוב ביותר: להקים משפחה ולגדלה. ייאמר ברורות, אין בדבר שמץ של ביקורת על הצלחתן של נשים בתחומי התורה, המדע, הכלכלה והחברה. באתי רק לטעון שאין לעשות חצי מלאכה ולהציג רק צד אחד בלי המקבילה שלו. הדבר דומה למתיחת רגל אחת מול קיצורה של השנייה. התוצאה הבלתי נמנעת היא צליעה קשה. ומכיוון שיש צליעה, על מי מטילים את האחרית לריפויה? על הרבנים! שיתירו בניית זוגיות ללא משפחתיות ושיאפשרו את דחיית הרחבתו של התא המשפחתי מפני הזוגיות. זה לא הוגן. "יתבן אין ניתן לעבדיך ולבנים אומרים לנו עשוי". אל יטילו את מחדליה של החברה על רבניה.

אני מציע לרבנים לא ליפול למלכודת זו, אלא להטיל חזרה את כל מלוא האחריות על החברה הדתית המגמגמת והפוסחת על שני הסעיפים.

לא באתי להרתיע את הרבנים מפסיקה נקודתית במקרים חריגים ובעייתיים, אף שגם הם במקרים רבים קרבן של מדיניות כללית. אולם כאמירה תורנית עקרונית עליהם להשמיע קול ברור, צלול וחד-משמעי נגד התרבות המורטורית, ההדוניסטית, האנרכיסטית הכלל-עולמית, ההורסת את המסגרת המשפחתית, המשחיתה את נפש האדם והממיטה חורבן על הקיום האנושי התקין.

בטוחני שקול קורא גדול במדבר הרוחני שבו אנו חיים יהדהד מעבר לחברה הדתית, יתגלגל בהרים ובגיאות וישמע בעולם כולו.

